

**Методика виконання вітражного розпису на склі
в умовах гурткової роботи з декоративно-ужиткового мистецтва**

Анотація. У статті розглянуто питання освітнього потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва та його окремого складового елементу – художнього розпису по склу в умовах гурткової роботи. Представлено технологію (методику) виконання художнього розпису скла на заняттях з декоративно-ужиткового мистецтва, визначено основні завдання педагога на кожному її етапі, а також особливості, необхідні для формування художнього досвіду за допомогою такої роботи. Сформульовано висновок про необхідність теоретичних знань, володіння методикою як декоративно-ужиткового мистецтва в цілому, так і його елементів зокрема, які сприяють активному формуванню в особистості цілісного погляду на художній потенціал такого мистецтва, його художній зміст.

Ключові слова: художня культура, художньо-творча діяльність, декоративно-ужиткове мистецтво, методика виконання, художній досвід, педагогіка, художній розпис скла.

Abstract. The article considers the issue of educational potential of decorative and applied arts and its separate component – artistic painting on glass in the conditions of group work. The technology (methodology) of performing glass painting in classes on decorative and applied arts is presented, the main tasks of the teacher at each stage are determined, as well as the features necessary for the formation of artistic experience through such work. The conclusion about the need for theoretical knowledge, mastery of methods of both decorative and applied arts in general and its elements in particular, which contribute to the active formation of a holistic view of the artistic potential of such art, its artistic content.

Keywords: art culture, artistic and creative activity, decorative and applied art, methods of execution, artistic experience, pedagogy, artistic glass painting.

Постановка наукової проблеми. Декоративно-ужиткове мистецтво (ДУМ) як один із видів мистецтва надає суспільству духовного багатства, сил і бажання творити гарні й утилітарно придатні речі, виступає дивним феноменом життєстійкості в системі людських знань [8, с. 204]. Проблеми впливу декоративно-ужиткового мистецтва на пізнавальний розвиток суспільства й особистості протягом усієї історії народної культури привертати увагу художників і мистецтвознавців. Нині в період соціальних і духовних трансформацій пошук ефективних форм розвитку художньо-творчої діяльності та формування індивідуально-творчої особистості набувають актуальності, що зумовлює важливість наукового осмислення співвідношення матеріально-технічного й духовного процесу в суспільстві [9, с. 28].

XXI століття – століття нових технологій. Наука і техніка нині набувають важливого значення для суспільства, але є й зворотна сторона, у століття високих технологій, коли кожна людина може користуватися телефонами, ноутбуками, планшетами, не варто забувати про духовний і творчий розвиток, про традиції свого народу, адже актуальною темою досі залишається сама людина – її суть і основні потреби. Декоративно-ужиткове мистецтво – дивовижний вид творчості, що сприяє розкриттю творчих здібностей будь-якої людини.

Мистецтво упродовж усієї історії людства успішно використовувалося у формуванні особистості та становленні її індивідуальності, було важливою складовою народної педагогіки, освітніх і виховних систем різних історичних епох. Традиційна культура накопичує рольові очікування, шаблони, визначення, ситуації, ціннісні образи, які передаються від покоління до покоління [2, с. 173]. Від народження людина має творчий потенціал, але він не буде розвиватися самотійно. Тільки цілеспрямовані заняття з розвитку творчих здібностей матимуть певні результати. Такими заняттями можуть бути заняття з особливого виду монументально-декоративного мистецтва – вітражного розпису по склу. Заняття вітражним

розписом підкреслюють і виокремлюють образні й яскраві уявлення про нашу малу Батьківщину, її культуру, виховують почуття до прекрасного і сприяють розвитку творчих здібностей особистості.

Актуальність занять вітражним розписом по склу визначається вимогами сучасної ситуації в розвитку суспільства та освіти. Це, перш за все, пов'язано з потребою суспільства в неординарній творчій особистості. Створення мотиваційного середовища, розвиток творчої і пізнавальної діяльності здійснюється в навчальній та позаурочній (гуртковій) діяльності, що сприяє самореалізації учнів і їхній соціалізації.

Нині у педагогіці існує проблема засвоєння учнями сучасних напрямів декоративно-ужиткового мистецтва, результати яких можуть бути використані в оздобленні інтер'єру власного будинку. Виразним акцентом в оздобленні інтер'єру може слугувати саме художній розпис по склу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історію розвитку та новітні тенденції вітража на території України частково розглянуто у наукових роботах сучасних дослідників. Зокрема, Ю. Бірюльов досліджував специфіку і творчі можливості вітражів на початку ХХІ ст., розглядаючи стилеутворюючі фактори вітражу й особливості його взаємодії з просторовими мистецтвами. Він зазначає, що вітражі як декоративні елементи сакральних споруд набувають важливого значення у ХХ ст. і дуже швидко заповнили інтер'єри адміністративних та житлових приміщень. В. Аронов, А. Іконніков, С. Базазьянц, Р. Степанова розглядали проблему поліфонічності вітража у середовищному просторі. Ю. Герчук обґрунтовує можливості поліфонічного звучання орнаментального вітражного образу. У працях О. Ноги аналізуються питання поліфонічності й гармонійної взаємодії вітража з іншими видами мистецтва. Проблеми синтезу вітражу і просторових мистецтв розглядає дослідниця Є. Муріна. У її роботах глибинно розкривається художня природа сучасного вітража, що органічно вписався в контекст як декоративно-ужиткового, монументального, станкового мистецтва, так і арт-дизайну.

У нашому дослідженні ми користувалися такими літературними джерелами, як: книга Седман Емми «Розпис по склу», стаття Марії ді Спіріто «Вітражне мистецтво», опублікована видавництвом «Альбом» у 2008 році, робота Гіклі Лінетт «Техніка розпису по склу» (2007 р.), де розповідається про базові технології виготовлення художніх вітражів і типи вітражного скла.

Мета статті полягає в розкритті сутності сучасного напрямку декоративно-ужиткового мистецтва – художнього розпису на склі та обґрунтуванні його освітнього потенціалу у контексті гурткової роботи.

Виклад основного матеріалу. Позаурочна діяльність розглядається як невід'ємна складова освітнього процесу, характеризується як освітня діяльність, здійснювана в формах, відмінних від класно-урочної системи, і має на меті забезпечення індивідуальних потреб розвитку учнів. Діяльність на позаурочних заняттях має бути спрямована на кожного учня, щоб він міг відчувати свою унікальність і затребуваність. Цьому сприяють заняття з декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема з вітражного розпису, що є невід'ємною частиною художньої освіти молоді. Вони сприяють оптимізації освітнього процесу, формуванню художньо-естетичного смаку і художньої культури людини, впливають на її світовідчуття й сприйняття досвіду, накопиченого народом протягом певного періоду часу.

Декоративне й ужиткове мистецтво в сукупності з дизайном часто називають предметною творчістю, яка призначена, на відміну від витонченого мистецтва, що носить виключно естетичний характер, для практичного вжитку (звідси термін «ужиткове») і для прикраси чого-небудь («декоративне»). Саме тому така декоративна функція дозволяє об'єднати декоративно-ужиткове мистецтво з дизайном, який частково перейняв його функції, а також функції народних промислів і художніх ремесел.

Художній вітраж, як і будь-який інший вид мистецтва, безперервно розвивається. Сучасні зміни в суспільстві накладають свій відбиток як на технічні можливості створення

вітража, так і на розуміння цього виду мистецтва взагалі, розширюючи тим самим його межі.

Існує багато різновидів виготовлення вітражів: класична техніка, техніка Тіффані, техніка Фьюзинг (спікання), техніка Кастинг («муранське» скло), техніка піскоструминного гравіювання, техніка Гризайль, техніка плівкового псевдовітража (лаковий псевдовітраж), техніка фацетного вітража, техніка художнього розпису.

Сучасний розпис по склу, заливний вітраж, розпис пляшок став одним з незвичайних видів мистецтва. Вітраж – це своєрідна композиція, яка становить різнокольорові скельця, що з'єднані між собою єдиною свинцевою оправою. А ось вітражний розпис – це щось інше. Скляна поверхня залишається цілою, на неї наноситься спочатку контур малюнка, а потім він зафарбовується вітражними фарбами. Нині розпис переживає черговий підйом, модифікації розпису по склу унікальні в кожному окремому випадку.

Художній розпис скла – це особливий, неповторний і сучасний напрям декоративно-ужиткового мистецтва. Цікавий сам по собі, він поєднується з іншими видами образотворчого мистецтва. Основне застосування розпису скла відбивається в художніх вітражах, різноманітних скляних декоративних прикрасах, інших виробах зі скла. Дуже багате минуле цього виду мистецтва, безмежні його перспективи, невичерпні його творчі можливості.

Варто відзначити, що відродження вітража у наш час ознаменувалося появою нових його форм, різновидів. Крім класичних, існує кілька сучасних методів виготовлення вітражів. Здатність скла розсіювати світло, але не поглинати його, дає змогу створювати в інтер'єрі за допомогою вітража незвичайні колірні рішення. Унікальні характеристики вітража особливо цікаві і в житловому інтер'єрі, і як самостійна форма декорів. У сучасних інтер'єрах вітражний розпис має досить широке поширення. Це пов'язано насамперед з його естетичними характеристиками. Розглянемо основні види вітражних розписів в інтер'єрі:

1. Віконні вітражі (рис. 1). Їх історія налічує сотні років, проте свою популярність вони до нині не втратили. Віконний вітраж створює унікальну гру світлотіні, яка, змінюючись залежно від сонячного світла, додає оточуючому простору новий, неповторний вигляд.

Рис. 1. Віконні вітражі

2. Стельові вітражі (рис. 2) – унікальний елемент в інтер'єрі квартири. Такі вітражі надають яскравого і святкового вигляду, створюють затишок у домі.

Рис. 2. Стельові вітражі

3. Різні вітражні конструкції, наприклад декоративне панно (рис. 3), яке є в інтер'єрі не тільки елементом декору, а й способом приховати деякі дефекти квартири.

Рис. 3. Декоративні вітражні панно

4. Декоративні вітражні перегородки. Такі перегородки, особливо в просторій кімнаті, служать відмінним рішенням питання про зонування простору.

Рис. 4. Декоративні вітражні перегородки

5. Вітражні аксесуари (рис. 5), такі як лампи, дзеркала, ширми помітно освіжають інтер'єр, дозволяючи створити свій власний, унікальний дизайн.

Рис. 5. Вітражні аксесуари

Науковці виокремлюють кілька характеристик, яким відповідають твори декоративно-ужиткового мистецтва (у тому числі й художньо розписане скло): естетична цінність; специфічна художня образність; володіння важливим історико-культурним значенням; засіб оформлення побуту людини і житлового інтер'єру.

У роботі з будь-яким матеріальним предметом або твором мистецтва необхідно звертати увагу на типологію, оскільки вона, ґрунтуючись на понятті типу як дефініції розчленування досліджуваного предмета, дає змогу сформувати повноцінну думку про предмет дослідження і проаналізувати його місце та роль у системі наукового дослідження. У контексті цієї роботи

типологія необхідна для розуміння специфіки занять з декоративно-ужиткового мистецтва в закладах загальної середньої освіти та позашкільних закладах, оскільки саме вона сприяє створенню умов для формування методики виконання художнього розпису скла. Відтак, декоративно-ужиткове мистецтво розрізняють за функціональною структурою на утилітарні речі, вироби багатоцільового призначення, декоративні предмети; за способом виробництва – на вироби масового виробництва, серійні речі, унікальні предмети; за об'ємно-просторовою структурою – на площинні вироби, об'ємні форми, об'ємно-просторові композиції; за функціональним призначенням – на меблі, посуд, одяг, іграшки; за матеріалом – на метал, кераміку, текстиль, дерево, скло; за технікою виконання – на різьбу, розпис, вишивку, набійку, лиття, карбування.

Якщо відносити розписане скло як підсумок художнього розпису до цієї типології, то можна скласти таку характеристику:

- за функціональною структурою – це декоративний предмет;
- за способом виробництва – унікальний предмет;
- за об'ємно-просторовою структурою – площинний виріб або об'ємно-просторова композиція;
- за функціональним призначенням – елемент меблів, посуд, іграшки та будь-які інші предмети, одним елементом яких можуть бути художньо розписані скла;
- за матеріалом – відповідно скло;
- за технікою виконання – розпис.

Така типологічна характеристика зумовлюється важливістю ролі матеріалу, конструктивно-технологічного початку в декоративно-ужитковому мистецтві та його безпосереднім зв'язком з побутом людини.

Художній розпис передбачає використання складних і специфічних матеріалів, які складні не тільки в підготовці, а й в процесі експлуатування. У зв'язку з цим ми пропонуємо загальну концепцію виконання художнього розпису скла на заняттях з декоративно-ужиткового мистецтва, яка може стати найважливішим фактором в освітньому процесі. На нашу думку, вона включає кілька етапів:

1. Підготовчий, що включає розроблення концепту майбутньої роботи, її дизайну, вибір матеріалів, скла, техніки виконання, створення загального дизайнерського рішення, підготовку робочої поверхні (оброблення, очищення й знежирення) і визначення термінів виконання роботи (якщо вона складна і багатоетапна). Цей етап необхідний не тільки для організації робочого місця і планування, а й для вироблення в учнів навичок самостійності, самоорганізації, пунктуальності, а також для формування умінь правильно визначати мету, для розвитку уяви (на фазі створення концепту дизайну і загального дизайнерського рішення). Головне завдання педагога на цьому етапі – надати допомогу в організації та плануванні роботи.

Підготовка скляної поверхні до роботи передбачає її знежирення будь-яким миючим засобом, а потім спиртом. Слід звернути увагу на краї: якщо є будь-які відколи й гострі виступи, їх треба зашліфувати до початку роботи.

2. Виконання розпису: створення контурного ескізу, так зване підкладання, і нанесення зображення. Спочатку створюється контурний ескіз, який може виконуватися або вручну, або за допомогою технології ксерокопіювання, або лазерної, струменевої технології, або іншого виду друку. Він створюється в реальному масштабі, тобто 1:1, і поміщається на робочу поверхню, а зверху накладається скло. Якщо зображення авторське, оригінальне і створюється вручну, попередньо необхідно створити його в повному розмірі на аркуші паперу в кольорі для полегшення процесу роботи і підбору фарб. Після цього, як правило, зображення переноситься на скло. Однак варто враховувати, що існують різні техніки нанесення, і тому послідовність виконання може різнитися.

Всі контури вибраного зображення повинні бути замкнуті або виділені спеціальною контурною пастою (рис. 6). Інакше кольори змішаються між собою і досягти бажаного

результату буде неможливо.

«Паста» для виділення дрібних елементів не підійде через товщину утворюваного нею контуру, а якщо не виділяти такі деталі малюнка, то вони «загубляться» на загальній картині. Тому краще уникати дрібних деталей.

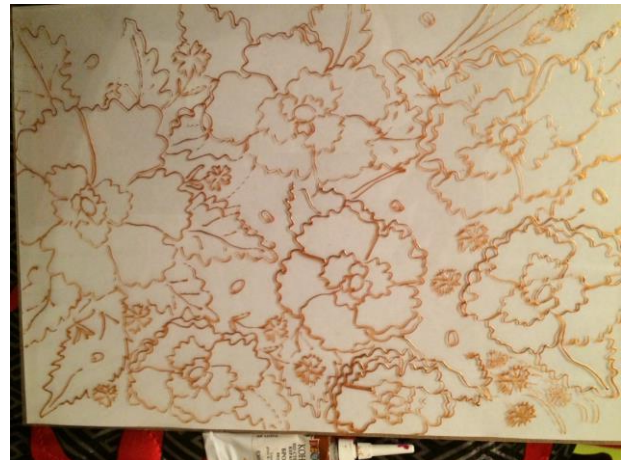
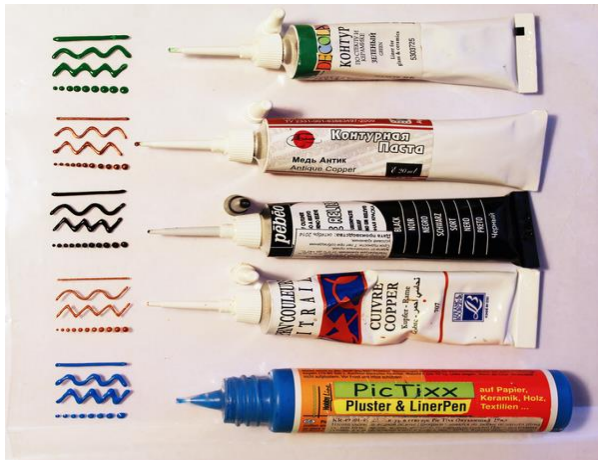

Рис. 6. Нанесення ескізу на скляну поверхню

Існує 2 основних види вітражних фарб. Розглянемо особливості кожної з них. Акрилові фарби відрізняються тим, що крім акрилової смоли і різних полімерів, до їх складу входить вода. Завдяки водній основі акрилові фарби швидко сохнуть, не мають запаху, легко лягають на нерівну поверхню, завдяки своїй густій консистенції. Однак, варто пам'ятати, що такі «водні» фарби не рекомендується розбавляти водою, тому що барвник, який знаходиться в їх складі, може лягти не рівно, а навпаки, зібратися на поверхні краплями і стекти в сторону.

Сольвентні фарби отримали свою назву завдяки нафтовому сольвенту, що входить до їх складу. Такі фарби рекомендується розбавляти уайт-спіритом. Нюанси використання сольвентних фарб: тривале сушіння (від 2-3 годин до 2-3 діб); ідеально рівна поверхня для нанесення фарби; токсичність, під час роботи з сольвентними фарбами рекомендується постійно провітрювати приміщення, їх пари в великих кількостях шкідливі для людини; гра з кольором, розчинник (уайт-спірит) дає змогу змінити колір від глибокого і насиченого до практично прозорого.

Розпис слід починати із зафарбовування фрагментів – від найбільших до найдрібніших (рис. 7). Під час роботи треба користуватися зубочисткою або голкою, оскільки при нанесенні фарби на скло можуть виникнути бульбашки, їх потрібно проколоти до застигання, інакше на цьому місці в шарі фарби залишиться дірочка.

Рис. 7. Художній розпис скляної поверхні

Наступний етап – це заливка фону і просушування роботи – 24 години. За необхідності слід повторно нанести контур.

3. Проміжний, що полягає в аналізі створеної роботи та усуненні помилок. Цей етап передбачає самостійну об'єктивну оцінку виконаної роботи учнями, а також оцінку педагога. Необхідно вчасно визначити прогалини в знаннях і вміннях учня для продуктивнішої та ефективнішої взаємодії в подальшому. Так, наприклад, якщо фарба нерівно лягла або

вийшла за межі контуру, прийняла неправильну форму, потрібно усувати це негайно, поки вона не затверділа. З цією метою можуть застосовуватися різноманітні розчинники та додаткові матеріали.

4. Заключний етап полягає в просушування роботи і випалюванні, якщо це передбачено технікою, в якій виконувалася робота, а також в ламінуванні. Просушування, на відміну від випалювання та ламінування, – обов'язковий етап, оскільки передбачає безпосереднє висихання фарби. Ламінування полягає в нанесенні додаткового захисту виробу – шару прозорого або декоративного лаку, або тонкої прозорої плівки.

Зазначимо, що фарби за способом обробки також поділяються на 2 види:

- обпалювані – такі фарби повинні проходити термообробку. Для цього підійде звичайна духовка, розігріта до 150 градусів. При такій температурі вітраж повинен обпалюватися приблизно годину. Вітражний малюнок після такої термообробки можна мити будь-якими засобами, він залишиться яскравим;

- необпалювані – ці фарби висихають при кімнатній температурі і для їх закріплення досить використовувати прозорий лак.

5. Вставити скло в рамку, підклавши білий аркуш паперу (рис. 8).

Рис. 8. Остаточне оздоблення роботи

Після «фізичного» оброблення виробу головним завданням як учня, так і педагога є виявлення недоліків, які можуть залишитися після етапу попередньої оцінки на проміжній стадії, оскільки постійна аналітична діяльність – основа засвоєння отриманих теоретичних знань, практичних умінь і навичок учня на заняттях з декоративно-ужиткового мистецтва.

Художній розпис скла обмежується не тільки індивідуальними бажаннями і творчими практичними можливостями, навичками учня, а й планом роботи гуртка, у межах якого розпис виконується, оскільки він регулює необхідність формування тих чи інших умінь в ієрархічному порядку, тобто від простого до складного. Учень, поступово засвоюючи різні техніки розпису, прагне високої якості роботи, що позитивно впливає на розвиток його творчих, особистісних рис.

Специфічною особливістю художнього розпису скла на заняттях з декоративно-

ужиткового мистецтва є, у першу чергу, необхідність у високому рівні знань історичного та мистецтвознавчого характеру. Ця специфічна риса стосується як учня, так і педагога, оскільки теоретичні знання – обов’язкова умова під час роботи з таким видом мистецтва. Необхідність зумовлюється обов’язковою наявністю досвіду, який в сукупності з творчими здібностями і з постійною практикою формує художньо-естетичний смак. Він важливий не тільки для особистісного розвитку учня, а й для його майбутньої діяльності в галузі художніх мистецтв.

Крім того, ще однією відмінною характеристикою можна назвати вміння створювати вироби, які відповідають функціональним призначенням. Точне дотримання етапності роботи – ще одна важлива риса такого виду діяльності.

Виріб, виконаний художнім розписом по склу, займе почесне місце в наших будинках серед інших творінь, тому що він є унікальним, оригінальним і неповторним. Розпис по склу – абсолютно надзвичайне і цікаве мистецтво, яке ніколи не піде в минуле, незважаючи на будь-які віяння моди. Художній розпис скла завжди буде виглядати надзвичайно привабливо.

Техніка імітації вітража – це сучасна техніка, яка становить розпис по склу, у порівнянні з класичним складальним вітражем, звичайно, не настільки складний, але не менш трудомісткий, оскільки скло – це особливий матеріал, який диктує свої правила декорування. Завдання з художнього розпису по склу сприяють розвитку творчих здібностей, основ графічної грамотності, образної та просторової уяви, формуванню навичок роботи з креслярськими інструментами і фарбами.

Декоративно-ужиткове мистецтво як вид навчально-творчої діяльності учнів, окрім озброєння учнів технічними знаннями, розвитку у них трудових умінь і навичок, психологічної та практичної підготовки до праці, до вибору професії, створює умови для формування естетичних смаків й ідеалів.

Висновки. Нанесення малюнку на скло – це окремий вид декоративно-ужиткового мистецтва, який останнім часом набуває більшої цінності. Це той дивовижний вид вітражного розпису, який є формою естетичного ставлення людини до дійсності мистецтва. А мистецтво – універсальна, загальнолюдська форма діяльності, яка має величезне життєве значення в суспільному розвитку. Спілкування з художніми творами є суспільною потребою. Розпис по склу варто пропагувати як вид декоративно-ужиткового мистецтва, через цей вид мистецтва демонструвати свої душевні прагнення і чутливу сторону буття.

Розпис по склу цікавий своєю різноманітністю, технікою виконання і прийомами роботи. Вироби, виконані художнім розписом, посідають почесне місце в наших будинках, серед інших творінь людини, адже вони є унікальними, оригінальними і неповторними. Вітражні розписи нині чудово поєднуються з об’ємною пластикою, об’єктами предметного й середовищного дизайну. Скляні арт-об’єкти набувають практично необмежених образотворчих можливостей, що посилює їх артові властивості та дає змогу залежно від функціональних завдань домінувати або адаптуватися в середовищному просторі.

Вітражні розписи набули функціональної різноманітності у середовищному просторі як інтер’єру, так і екстер’єру, мають багато можливостей у використанні художніх прийомів. Яскраво звучать вітражні арт-об’єкти в жанрі ландшафтного дизайну. Цей жанр має свою специфіку, відкритий простір диктує інші масштаби форм, ритми, їх співвідношення з конкретним оточенням, а смислова виразність повністю проявляється лише в процесі створення експозиції. Народжуються нові форми, матеріальні субстанції та нові емоційні відчуття.

Вітражні розписи увійшли у сучасну художню практику через багатий діапазон форм та естетичних характеристик – від невеликого світильника до монументального панно, від декоративного штриха до архітектурно-декоративної домінанти, від станкового твору до конструкцій арт-дизайну, від орнаментальних форм до сюжетних рішень.

Викладання декоративно-ужиткового мистецтва, в цілому, та художнього розпису скла,

зокрема, засноване на народних традиціях, уміннях і навичках, що передаються з покоління в покоління, дає змогу поєднати історично успадковану культуру і творче сприйняття навколишнього світу.

Список використаних джерел:

1. Бірюльов Ю.О. Мистецтво львівської сецесії. 2-ге вид., змінене. Львів: Центр Європи, 2016. 184 с.
2. Зузяк Т.П., Марущак О.В., Шинін О.С., Савлук В.М. Інтегративна природа декоративно-ужиткового мистецтва як чинник збереження художніх традицій народних ремесел і промислів. *Perspectives of world science and education. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference.* CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2019. Pp. 172-180.
3. Марущак О., Савлук В., Свята М. Формування творчих здібностей майбутніх учителів трудового навчання та технологій засобами декоративно-ужиткового мистецтва. *Science, research, development. Pedagogy: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (27.02.2019-28.02.2019, London / Лондон. Warszawa, 2019. Вип. 14. С. 55-59.*
4. Марущак О.В., Зузяк Т.П. Зміст поняття художньо-естетичної компетентності педагога в галузі декоративно-ужиткового мистецтва. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми:* зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2019. Вип. 53. С. 185-189.
5. Марущак О.В., Магдич Я.І. Інтеграційний підхід у навчанні майбутніх учителів трудового навчання та технологій як умова збереження традицій декоративно-ужиткового мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми:* зб. наук. пр. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2019. Вип. II. С. 19-22.
6. Марущак О.В., Магдич Я.І. Розвиток проектного мислення майбутніх учителів трудового навчання та технологій як засіб формування професійних компетенцій. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій:* зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 31-33.
7. Марущак О.В., Педоренко Е.Ю., Саула Ю.В., Слободянюк Н.А. Художньо-естетична культура як чинник формування у майбутніх педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти професійної компетентності. *Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference.* Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 906-915. URL: <http://sci-conf.com.ua>.
8. Марущак О.В., Романенко Т.М., Шевченко М.О. Декоративно-ужиткове мистецтво як елемент підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій до естетичного виховання учнівської молоді. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми:* зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 204-207.
9. Марущак О.В., Свята М.В., Семенюк С.П. Психолого-педагогічні основи організації художньо-творчої діяльності студентів на заняттях з декоративно-ужиткового мистецтва. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми:* зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 2. С. 28-31.
10. Мурина Е.Б. Проблемы синтеза пространственных искусств. М.: Искусство, 1982. 192 с.
11. Нога О.П. Иван Левинський. Художник, архітектор, промисловець, педагог, громадський діяч. Львів: Основа, 1993. 78 с.
12. Рагин В.Ч., Хиггинс М.К. Искусство витража: от истоков к современности. М.: Белый город, 2004. 288 с.
13. Радомський М.Т. Вітражне мистецтво Харкова другої половини ХХ – початку ХХІ століття: (генеза, стилістичні трансформації): дис. ... канд. мистецтв: 17.00.06 / Радомський Микола Тадеушевич. Х., 2014. 204 с.
14. Самойленко О.Ю. Вітраж київських митців другої половини ХХ – початку ХХІ століття: типологія, художньо-стильові особливості: дис. ... канд. мистецтв: 17.00.06 / Самойленко Олександра Юріївна; М-во освіти і науки України, Львів. нац. акад. мистецтв. Львів, 2018. 372 с.